

**СПАДКОЄМНІСТЬ І ВІДЧУЖЕННЯ:
ПОДОРОЖ ДО ІДЕНТИЧНОСТІ БАТЬКА ТА СИНА
У РОМАНІ «ОНІЧА» Ж. М. Г. ЛЕ КЛЕЗІО**

**INHERITANCE AND ALIENATION: A JOURNEY TO FATHER'S
AND SON'S IDENTITY IN J. M. G. LE CLÉZIO'S NOVEL «ONITSHA»**

Кушнір І.Б.,

orcid.org/0000-0001-5812-2543

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри світової літератури*

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті досліджені стосунки між батьком і сином на прикладі роману «Оніча» Ж. М. Г. Ле Клезіо для пояснення процесу набуття гібридної етнічної ідентичності персонажами. Зазначено, що цей роман має фікційну і нефікційну складові та є важливим для розуміння формування ідентичності також і письменника Ле Клезіо. Акцентовано, що концепт подорожі-ініціації з Європи до Африки (а саме до Нігерії) характерний для Ле Клезіо, і постає як подолання європоцентризму на шляху до формування мультикультурного простору. Відзначено, що процес прийняття відсутньо-присутнього батька відбувається у площині прийняття його цінностей, бо постає «іншим» як для місцевого населення Нігерії, так і для колонізаторів. На прикладі персонажа-батька розкривається проблема колонізації африканського континенту. Вивчено проблеми на шляху до набуття гібридної ідентичності Фінтана через подолання перебування між-етнічними ідентичностями: неспівпадіння бажаного і реальності, особливості культури Нігерії, дружба, родинність. Визначено тілесність та свободу як головні етно-ідентифікаційні маркери африканського континенту, вказані черевики як атрибут несвободи і європейськості. Окреслено функцію природи Африки як супутнього фону для розкриття емоційності персонажа-дитини. Визначені топоси дитинства Фінтана: пароплав «Сурабая» як простір поміж «там» і «тут»; хатина Ібусун; місто Оніча, як місце радості дитинства та як форпост колонізаторства; саванна й Африка як втілення свободи; Аро Чуку як топос мрії. Вказані різні наратори (Фінтан та Жоффруа) та різні типи нарації (пласт реальності Фінтана і батька та пласт мрії батька, яку продовжує Фінтан); відзначено важливість для увиразнення проблематики колонізаторства та розриву між мрією та дійсністю книги «Довга подорож», яку пише Фінтан. Так ідентичність Фінтана постає як складний конструкт, що формується від дитинства під впливом європейської етнічної ідентичності та африканської як надбаної чи імпліцитно присутньої як факт зачаття на африканській землі, як суміш культур та особистого досвіду.

Ключові слова: між-етнічна гібридна ідентичність, тілесність, подорож-ініціація, проблема батько – син, топоси дитинства, роман, персонаж.

In the article the relationship between father and son in J. M. G. Le Clézio's novel «Onitsha» has been examined to explain the process of acquiring a hybrid ethnic identity by the main characters. Fictional and non-fictional components in this novel have been distinguished for understanding the formation of the identity of Le Clézio himself. The concept of an initiation journey from Europe to Africa (namely to Nigeria) which appears as a way of overcoming Eurocentrism to the formation of a multicultural space has been emphasized. The process of accepting an 'absent-present' father takes place by accepting his values, because he appears to be 'a stranger' both for the local population and for the colonisers has been underlined. The problems to acquiring Fintan's hybrid identity by overcoming the existence of inter-ethnic identities have been studied: the discrepancy between desire and reality, the peculiarities of Nigerian culture, friendship and family values. Physicality and freedom have been identified as the main ethno-identification markers of the African continent, Fintan's shoes being indicated as an attribute of bondage and Europeanism. The function of African nature as a backdrop for revealing the emotionality of the child character has been outlined. The topoi of Fintan's childhood have been identified: the steamship Surabaya as a space between 'there' and 'here'; Onitsha as a place of childhood joy and an outpost of colonialism; the savannah and Africa as the embodiment of freedom; Aro Chuku as a topos of dreams. Various narrators (Fintan and Geoffroy) and different types of narration (Fintan's reality, his father's reality and his father's dreams) have been indicated. The importance of Fintan's book «The Long Journey» in highlighting the gap between dreams and reality has been noted. Thus, Fintan's identity emerges as a complex construct, shaped from childhood under the influence of European ethnic identity and African identity, either acquired or implicitly present as a fact of conception on African soil, as a mixture of cultures and personal experience.

Key words: interethnic hybrid identity, physicality, initiation journey, father-son problem, childhood topoi, novel, character.

Постановка проблеми. У творчості Ж. М. Г. Ле Клезіо провідне місце займає осмислення проблеми ідентичності. Персонажі його романів і новел постійно перебувають у русі, що пов'язано як із переходом від дитинства й юності до

дорослого життя, так і з пошуками власного «я» та прагненням пізнати світ через подорожі. Одним із наскрізних концептів письменника є подорож-ініціація, що постає як шлях до відкриття власної унікальності. Важливе місце у формуванні само-

сті займають етнокультурні маркери: знання про своє походження, батьків і місце народження стає ключем для ідентифікації себе в мультикультурному середовищі. Не менш значущою складовою ідентифікації постає пам'ять: спогади про дитинство, родину, батьківщину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ідентичності у творчості Ле Клезіо вже ґрунтовно досліджувалася як українськими, так і зарубіжними літературознавцями. Зокрема, сімейний вимір ідентичності розглядався на прикладі романів «Золотошукач» (1985), «Подорож на Родрігес» (1986), а також у повісті «Карантин», де з'являється образ діда письменника. Найочевидніше автобіографічна основа виявляється у романі «Оніча» (1991) та есеї «Африканець» (2004): досліджено конструювання образу батька та матері письменника на основі його дитячих спогадів у статтях нашого авторства [1; 2]. Науковим підґрунтям розвідки стали статті Р. Савчук [3], Г. Каратеевої, що обґрунтувала концепт-константу подорож [4], В. Фесенко, зокрема у підручнику «Алхімія слова живого» [5]. Серед франкомовних звернень до творчості письменника відзначимо Н. Морган із її аналізом образу матері письменника [6], С. Соле Кастелс [7]. Звідси актуальним бачимо дослідження роману «Оніча», що має фікційну і нефікційну складові та є важливим для розуміння формування ідентичності Ле Клезіо, що відображене у персонажі Фінтані.

Метою статті є вивчити процес переходу від дитинства до зрілості на прикладі головного персонажа Фінтана та набуття ним гібридної етнічної ідентичності. Об'єктом дослідження є роман Ле Клезіо «Оніча» із елементами автобіографічного, предметом дослідження стали образи батька та сина, коли їхня етнічна ідентичність увиразнюється африканським досвідом. **Завданнями** визначаємо акцентувати на подорожі задля пізнання самості персонажа; набуття ідентифікації через прийняття чи відкидання батька; виокремити проблеми, з якими він зіштовхується у Африці (Нігерії); встановити роль батька та матері у формуванні ідентичності; визначити головні топоси дитинства; окреслити функцію природи як супутнього фону для розкриття емоційності персонажа; вказати головні проблеми на шляху до набуття гібридної ідентичності через подолання перебування між-етнічними ідентичностями, визначити етно-ідентифікаційні маркери.

Виклад основного матеріалу. Головний персонаж Фінтан вирушає із матір'ю у далеку подорож на кораблі «Оніча» до невідомого батька,

який працює у Африці. Він не хоче їхати, бо не знає батька, що поки є відсутнім у його житті, він навіть його ненавидить за потребу покинути затишний світ його дитинства: «*Je ne veux pas partir, je ne veux pas aller là-bas. Je le déteste, il n'est pas mon père*» [8, с. 17]. Невідома Африка асоціюється із невідомим батьком, хлопчика притягує нова пригода, бажання туди їхати, щоб відкрити для себе щось нове, «недитяче»: ««*Je ne veux pas aller en Afrique*». *Il n'avait jamais dit cela à Maou, ni à grand-mère Aurélia, ni à personne. Au contraire, il l'avait voulu très fort, ça l'avait brûlé*» [8, с.18]. Матір стає головною людиною у дитинстві Фінтана, він її любить, ніжно називаючи Мау, і бачить, як сильно вона прагне зустрітися знову із чоловіком: «*Fintan regardait sa mère comme si c'était pour la première fois. Peut-être qu'il n'avait jamais senti auparavant à quel point elle était jolie, proche de lui, comme sa sœur qu'il n'avait jamais eu. Non pas vraiment belle, mais si vivante, si forte*» [8, с. 13]. Від'їзд із Франції стає межею між очікуванням і реальністю Африки, точкою відліку початку дорослішання, бо дитинство символічно залишається у Франції у будинку бабусь: ««*Qu'est-ce qu'il y a là-bas ? Là-bas ?*» <...> *Il cherchait à voir, après le rayon vert, après le ciel tombant sur la mer. «Il était une fois, un pays où on arrivait après un long voyage, un pays où on arrivait quand on avait tout oublié, quand on ne savait même plus qui on était* »» [8, с. 17].

Батько – це поки тільки його ім'я Жоффруа Аллен: «*Et l'homme qui l'attendait, là-bas, au bout du voyage, ne serait jamais son père. C'était un homme inconnu, qui avait écrit des lettres pour qu'on vienne le rejoindre en Afrique. C'était un homme sans femme et sans enfant, un homme qu'on ne connaissait pas, qu'on n'avait jamais vu, alors pourquoi attendait-il ? Il avait un nom, un beau nom, c'est vrai, il s'appelait Geoffroy Allen*» [8, с.18]. Він не вживає навіть слово батько щодо Жоффруа: «*Fintan ne disait jamais autrement, quand il parlait de Geoffroy. Il ne pouvait pas dire le mot «père». Maou disait tantôt «Geoffroy», tantôt elle l'appelait par son nom de famille, Allen*» [8, с. 52].

Топосом місця переходу між сподіваним і реальним стає пароплав Сурабайя: «*Le navire «Surabaya» était un grand coffre d'acier qui emportait les souvenirs, qui le dévorait. <...> On allait à l'autre bout du monde, peut-être. On allait en Afrique. Il y avait ce nom qu'il avait entendu depuis longtemps, Maou les prononçait lentement, ces noms familiers et effrayants, Onitsha, Niger. Onitsha*» [8, с. 18–19]. Фінтан знаходиться між світом своїм та іншим, чужим, який втілює батько і Африка:

«Si loin, à l'autre bout du monde. Cet homme qui attendait. Geoffroy Allen. Mao avait montré les lettres. Elle lisait comme récite une prière, ou une leçon. Elle s'arrêtait. Elle regardait Fintan avec des yeux brillants d'impatience. Quand vous serez à Onitsha. Je vous attends tous les deux. Je vous aime. Elle disait: «Ton père a écrit, ton père a dit...». Cet homme qui porte le même nom. Je vous attends. Alors chaque tour d'hélice dans l'eau noire de l'Océan voulait dire cela, répétait ces noms, effrayants et familiers, Geoffroy Allen, Onitsha, Niger, ces mots aimants et menaçants, je vous attends, à Onitsha, sur le bord du fleuve Niger. Je suis ton père» [8, с. 24–25]. Із батьком та Африкою у Фінтана асоціюються слова «лякаючий, знайомий, притягуючий, загрозливий». Хлопчику хочеться вірити, що коли вони прибудуть до Онічі, то все буде по іншому, легше і краще: «Il y aurait les grandes plaines d'herbes que Geoffroy avait décrites, les arbres si hauts, et le fleuve si large qu'on pourrait croire la mer, l'horizon se perdant dans les mirages de l'eau et du ciel. Il y aurait les douces collines, plantées de manguiers, les maisons en terre rouges avec leurs toits de feuilles tressées. En haut, surplombant le fleuve, entourée d'arbres, il y aurait la grande maison en bois, avec son toit de tôle peint en blanc, la varangue et les massifs de bambous. Et ce nom bizarre, Ibusun, Geoffroy avait expliqué ce que ça voulait dire, dans la langue de gens du fleuve: l'endroit où l'on dort» [8, с. 31]. В уяві вони обоє із мамою собі вимріюють чудовий родинний будинок серед зелені лісів на основі опису із листів батька, де, безперечно, вони будуть жити щасливо.

Частина роману «Довга подорож» відтворює тривалий шлях до цієї загадкової Африки: «Il regardait sans se lasser cette apparition de l'Afrique <...> C'était étrange et lointain, elle semblait en endroit qu'on attendrait jamais» [8, с. 33]. І нарешті прибуття: «Puis, un jour, au bout de cette bande grise sans fin, il y avait eu une terre, une vraie terre rouge et ocre, avec l'écume sur les récifs, des îles, et l'immense tâche pâle d'un fleuve souillant la mer» [8, с. 36]. Горизонт очікування Фінтана з одного боку виправданий: загадкова чарівна країна, що вражає своїми пейзажами, запахами, звуками: «L'odeur des arachides, l'huile, la fumée fade et âpre qui se glissait partout, dans le vent, dans les cheveux, dans les habits. Jusque dans le soleil. Fintan respirait l'odeur. Elle entraînait en lui, elle imprégnait son corps. Odeur de cette terre poussiéreuse, odeur du ciel très bleu, des palmes luisantes, des maisons blanches. Odeur des femmes et des enfants vêtus de haillons. Odeur qui possédait cette ville. Fintan avait toujours été là, l'Afrique était déjà en souvenir» [8, с. 36].

Проте він і Мау відкривають для себе й інший неочікуваний бік Африки: рабство, біль, сором: «Au centre des cellules, il y avait une rigole pour laisser s'écouler l'urine. Au mur les anneaux où on accrochait les chaînes, c'était donc cela à l'Afrique, cette ombre chargée de douleurs, cette odeur de sueur au fond de geôle, cette odeur de mort» [8, с. 39]. Фінтан вперше побачив, як африканці очищують корпус корабля від намулу, щоб мати право їхати далі у його трюмі в нелюдських умовах: «Fintan regardait hors la stablement les hommes accroupis en train de frapper la coque du navire à coups de marteau, comme une musique, comme un secret langage» [8, с. 44].

Серед головних топосів роману – місто Оніча, що трансформується для Фінтана від омріяного раю до реального злиденного місця проживання: «Fintan ressentait une impatience grandissante. Il voulait arriver, là-bas, dans ce port, au bout du voyage, à la fin de ce coup de l'Afrique. Il voulait s'arrêter, entrer dans la ligne sombre de la côte, traverser les fleuves et les forêts, jusqu'à Onitsha. C'était un nom magique, un nom aimanté. On ne pouvait pas résister. «Quand on sera à Onitsha...» C'était un nom très beau et très mystérieux, comme une forêt, comme le méandre d'un fleuve» [8, с. 52].

Фінтан вимріяв собі ідеального батька, що поведе його у світ пригод: «Peut-être parce qu'un jour ça serait comme ça, il faudrait descendre cette coupée, entrer dans une ville, et il y aurait cet homme qui attendrait, qui dirait : «Je suis Geoffroy Allen, je suis ton père. Viens avec moi à Onitsha» [8, с. 56]. Проте перша зустріч Фінтана із батьком не виправдала його очікувань. Три місяці опісля від'їзду він зустрів високого худого незнайомця, що очікував їх на березі: «Sur le quai, il y avait cet homme inconnu, grand et maigre, son nez en bec d'aigle chaussé de lunettes d'acier, les cheveux clairs semés mêlés de mèches grises, vêtus d'en étrange imperméable militaire qui tombait jusqu'aux chevilles, découvrant en pantalon kaki et ses souliers noirs et brillants que Fintan avait déjà remarqué aux pieds des officiers anglais à bord du bateau. L'homme a embrassé Maou, il s'est approché de Fintan et lui a serré la main» [8, с. 65].

Реальність після очікувань виявляється зовсім іншою: бідна хатина білого чиновника у сезон дощів, що загрожують її знести і затопити: «La maison de Geoffroy était située sur une butte qui dominait le fleuve, un peu en amont de la ville d'Onitsha, comme au cœur d'un immense carrefour des eaux» [8, с. 69], і батько залишається надалі чужинцем у житті Фінтана та навіть Мау: «Elle gardait à l'esprit chaque instant qui avait suivi son

arrivée à Onitsha, l'installation dans la grande maison vide, juste ces murs de bois et ce toit de tôle posée sur la charpente, qui résonnait à chaque orage. Les hamacs, les lits de sangles à une place, sous la moustiquaire, comme en dortoir. Il y avait surtout cette gêne, cet homme qui était devenu un étranger, son visage durci, ses cheveux gris, son corps maigre et la couleur de sa peau. Le bonheur revé sur le pont de Surabaya n'existait pas ici. Il y avait aussi le regard de Fintan sur son père, un regard plein de méfiance et de haine instinctive, et la colère froide de Geoffroy, chaque fois que Fintan le défiait» [8, с. 73]. Спочатку Фінтан та Мау не в змозі сприйняти красу пейзажу, де розташований їхній будинок, оскільки відсутність звичного комфорту закриває сприйняття краси: «*Ibusun, la maison de Geoffroy, était située en dehors de la ville, en amont du fleuve, au-dessus de l'embouchure de la rivière Omerun, là où commençaient les roseaux. De l'autre côté de la butte, vers le soleil levant, il y avait une immense prairie d'herbes jaunes qui s'entendaient à perte de vue, dans la direction des collines*» [8, с. 77].

Друга частина роману «Онїча» ознаменовує новий етап у житті Фінтана та Мау, що розбиває їхні ілюзії як про батька, так і про життя на африканському континенті: «*Elle se souvenait, elle avait tellement espéré cette nouvelle vie, Onitsha, ce monde inconnu, où rien ne ressemblerait à ce qu'elle avait vécu, ni les choses, ni les gens, ni les odeurs, ni même la couleur du ciel et le goût de l'eau. <...> Il y avait ce nom, aussi, qu'elle avait répété chaque jour, pendant la guerre <...> ce nom comme la clé à tous ses rêves. Alors chaque jour elle le faisait dire en cachette à Fintan, pour que la grand-mère Aurélia et la tante Rosa ne l'entendent pas. Ils prenaient un air grave qu'il l'intimidait presque, ou lui donnait le fou rire. «Quand on sera à Onitsha...» Il disait : «Est-ce que c'est comme ça, à Onitsha ?» Mais il ne parlait jamais de Geoffroy, il ne voulait jamais dire «mon père». Il pensait que ça n'était pas vrai. Geoffroy était simplement en inconnu qui écrivait des lettres*» [8, с. 74].

У романі маємо вставну нарацію: сам Фінтан виступає автором розповіді «Довга подорож», де його альтер его персонаж Естер переживає пригоди у Африці, відображаючи його нереалізовані очікування щодо екзотичних тварин та затишного дому: «*Dans la forêt, Esther marche au milieu des dangers, guettée par les léopards et les crocodiles. Elle arrive à Onitsha, une grande maison est préparée, avec un repas et un hamac. Esther allume un feu pour éloigner les fauves*» [8, с. 56]. Фінтан адаптується до нового життя, відкинувши старі звички: «*Il lui semblait alors qu'il n'y avait*

rien ailleurs, rien nulle part. Il n'y avait jamais eu rien d'autre que le fleuve, les cases aux toits de tôle, cette grande maison vide peuplée de scorpions et de margouillats, et l'immense étendue d'herbe où rodaient les esprits de la nuit. C'était cela qu'il avait pensé, quand il était monté dans le train et que le quai de la gare s'était éloigné en emportant grand-mère Aurélia, tante Rosa, comme de vieilles poupées. Puis dans la cabine de Surabaya, quand il avait commencé à écrire cette histoire, UN LONG VOYAGE, avec le bruit lancinant, démarre tout sur les membrures rouillées. Maintenant, il savait qu'il était au cœur même de son rêve, dans l'endroit le plus brûlant, le plus âpre, comme dans le lieu où tout le sang de son corps affluait et reflue» [8, с. 92]. Його вигадана у розповіді реальність тепер оточує його щодня.

Брак теплий стосунків із батьком компенсує дружба із місцевим хлопчиком Боні, сином рибалки: «*Bony était le fils dans pêcheur. Il était venu plusieurs fois proposer à Mao du poisson et des crevettes. Fintan était tout de suite devenu son ami*» [8, с. 78]. Атрибутом цивілізації та її обмежень стають незручні черевики, які Фінтан змушений взувати через побоювання матері укусів скорпіонів чи змії: «*Bony savait tout du fleuve et des alentours. Il était capable de courir aussi vite qu'en chien, pieds nus à travers des hautes herbes. Au début, Fintan avait mis de grosses chaussures noires de chaussettes de laine que portaient les Anglais. Le docteur Charon avait insisté auprès de Mao: «Vous savez, ici ce n'est pas la France. Il y a des scorpions, des serpents, des épines sont empoisonnés»*» [8, с. 79]. Проте позбавлення цих черевик стає своєрідним зближенням Фінтана із новим середовищем, адаптацією до нього способу життя: «*A partir de ce jour, Fintan n'avait plus voulu porter ni chaussettes ni chaussures*» [8, с. 79]. Символом адаптації Фінтана до нових умов життя стає його стопа, що, як і хлопчик, звільнена із черевик, із затверділою підошвою та розширеними пальцями: «*Maintenant, Fintan avait appris à courir sans fatigue. La plante de ses pieds n'était plus cette peau pâle et fragile qu'il avait libéré de ses souliers. C'était une corne dure, couleur de la terre. Ses orteils aux ongles cassés étaient écartés pour mieux s'agripper au sol*» [8, с. 104].

Вбивство батьком сокола над будинком поглиблює прірву у стосунках між батьком та сином, до того ж показує нерозуміння того, що для мешканців цей птах – втілення бога, і Жоффруа не інтегрований у їхню культуру: «*Un jour, Geoffroy était sorti sur le terre-plein devant la maison. Les poules criaient parce qu'en faucon traçait des cercles dans le ciel. Geoffroy avait épaulé sa carabine, il avait tiré,*

et l'oiseau était tombé. Bony était à l'entrée du jardin, il avait tout vu. Il était en colère. Ses yeux me riaient plus. Il montrait le ciel vide, là où le faucon traçait des cercles. «Him god !» C'était un dieu, il répétait cela. Il avait dit le nom de l'oiseau: «Ugo». Fintan avait ressenti de la honte et de la peur aussi. C'était tellement étrange. Ugo était un dieu, c'était aussi le nom de la grand-mère de Bony, Geoffroy l'avait tué. À cause de cela, aussi, il n'avait plus voulu mettre les chaussures noires pour courir dans la plaine d'herbe. C'étaient les chaussures de porco inglese» [8, с. 80]. Цей сором за батька змушує Фінтана відкинути батьківські черевики.

Різниця між хлопчиками прослідковується у епізоді із мурашником, який Фінтан розгромив. Це подивувало Боні, бо для нього жити у злагоді з природою є невід'ємною частиною життя: *«Fintan avait attaqué les termitières l'une après l'autre, avec sauvagerie. La sueur coulait sur son front, sur ses yeux, mouillait sa chemise. Il ne savait plus trop ce qu'il faisait. C'était pour oublier, peut-être, pour détruire. Pour réduire en poudre sa propre image. Pour effacer le visage de Geoffroy, la colère froide qui brillait parfois dans les cercles de ces lunettes. Bony était arrivé. Une dizaine de termitières étaient éventrées. Bony l'avait regardé. Jamais Fintan ne pourrait oublier ce regard-là. C'était la même colère que lorsque Geoffroy Allen avait tué le faucon noir. Fintan avait ressenti la même honte» [8, с. 81].*

Важливий акцент для ідентифікації Фінтана зроблений на те, що дитина належить тій ідентичності, де вона була зачата, що пояснює легку адаптацію хлопчика у африканську культуру: *«Un jour, il avait dit, parce qu'il partait pour l'Afrique : «Là-bas, les gens croient qu'en enfant est né le jour où il a été créé et qu'il appartient à la terre sur laquelle il a conçu». Elle se souvenait que ça l'avait fait tressaillir parce qu'elle savait déjà qu'elle attendait en bébé» [8, с. 130].*

У романі маємо принцип двох нарацій, друга розкриває мотиви Жоффруа залишитися у Африці. Вона відділена від першої нарації графічними відступами допомагає нам побачити Жоффруа як великого мрійника, що не опустився до рівня примітивних білих колонізаторів. У другій нарації домінує історія корінного африканського народу зі знаком ітсі, що був вигнаний із своєї батьківщини білими завойовниками. Їхню історію досліджує Жоффруа. Африка для нього – велична, загадкова, могутня, а не спосіб наживи. *«L'Afrique brûle comme un secret, comme une fièvre. Geoffroy Allen ne peut pas détacher son regard, un seul instant, il ne peut pas rêver d'autre rêve. C'est le visage sculpté des marques itsi, le visage marqué*

*des Umundri. Sur le quai d'Onitsha, le matin, ils attendent, immobiles, en équilibre sur une jambe, pareils à des statues brûlées, les envoyer de Chuku sur la terre. C'est pour eux que Geoffroy est resté dans cette ville malgré l'horreur que lui inspirent les bureaux de la United Africa, malgré le Club, malgré le résident Rally et sa femme, leurs chiens qui ne mangent que du filet de bœuf et qui dorment sous les moustiquaires. Malgré le climat, malgré la routine du Wharf. Malgré la séparation d'avec Maou, et ce fils né au loin, qu'il n'a pas vu grandir, pour qui il n'était qu'un étranger. <...> C'est le signe itsi. C'est lui que Geoffroy a vu, sur les visages, la première fois qu'il est arrivé à Onitsha. Le signe gravé dans la peau de visage des hommes, comme une écriture sur la pierre. C'est le signe qui est entré en lui, l'a touché au cœur, l'a marqué, lui aussi sur son visage trop blanc sur, sa peau où manque depuis la naissance la trace de la brûlure» [8, с. 99–101]. Друга нарація розповідає міф створення і порятунку народу умундрі, появу знаку ітсі на їхньому обличчі як данину пошани першим дітям богів, що віддали життя задля порятунку від голоду цього народу, дітей Сонця, яких намагаються поневолити колонізатори. Ця паралельна до головної історія має на меті показати спільність у цінностях батька і сина: повагу до іншого, любов і дух пригод. Уособленням Африки стає дівчина Ойя, поневолена і згвалтована, що, проте має ім'я королеви народу зі знаком ітсі. Її символічний укус у руку Фінтана є прививанням йому власне африканськості, ініціацією в іншу ментальність і культуру. Невипадково вона стає персонажем-королевою у розповіді, яку пише Фінтан: *«Fintan allait dans sa chambre, il prenait le fameux cahier d'écolier, il écrivait UN LONG VOYAGE. Maintenant, la reine noire s'appelait Oya, c'était elle qui gouvernait la grande ville au bord du fleuve, là où Esther arrivait. Pour elle, il écrivait en pidgin» [8, с. 108].**

Жоффруа постає як «чужий» серед умовно «своїх», він теж переживає кризу ідентифікації, як і Мау чи Фінтан. Друга нарація завершується сумним відкриттям для Жоффруа: колонізатори зруйнували народ Мерое (у грудні 1901 року війська, очолені полковником Монтанаро, знищили вщент бунтівників у місті Аро Чуку та їхні місця культу), що спричинило кінець його африканської мрії. Площиною зближення батька і сина стає надія віднайти місто Мерое: *«Fintan écoutait ces noms, il écoutait la voix de cet homme qui était son père, il sentait des larmes dans ses yeux, sans comprendre pourquoi. Peut-être était-ce à cause du son de sa voix, si étouffé, qui ne s'adressait pas à lui mais qui parlait seule, ou bien plutôt à cause de ce*

qu'il disait, ce rêve qu'il venait de si loin, ces noms dans une langue inconnue, qu'il lisait à la hâte sur la carte épinglée au mur» [8, с. 134]. Батько звертається до сина, вживаючи слово друг, тому Фінтан робить чергову спробу полюбити цього «іншого», що є його батьком: *«Il avait une façon de dire, «l' pote», pour cela Fintan a pensé qu'il pourrait l'aimer, malgré sa méchanceté»* [8, с. 135].

Мау приймає рішення повернутися до Європи через те, що Жоффруа живе тільки своєю африканською мрією, занедбавши родину: *«Geoffroy était devenu un autre homme, un étranger. <...> «Ta reine noire. Autrefois, tu me parlais d'elle. C'est elle qui est entrée dans ta vie. Il n'y a plus de place pour moi»* [8, с. 169].

У кінці роману відбувається зближення Фінтана і Жоффруа, що усвідомлює, що не був батьком, а дослідником-мрійником, за що просить вибачення у сина: *«Il avait parlé aussi de cet endroit étrange, cette ville mystérieuse et magique au milieu de la savane, Aro Chuku. Il avait serré Fintan contre lui bien fort, il avait passé la main dans ses cheveux. «Excuse-moi, boy, je n'aurais pas dû me mettre en colère. J'étais fatigué, tu comprends ?»* [8, с. 207].

Можливість повернення у Європу лякає Фінтана, оскільки він прижився там. Фінтан присутній на народженні Осю дитини, що символізує відродження Африки та відбувається на палубі прогнилого корабля колонізаторів. Сцена бунту і розстрілу місцевих робітників у кайданах вразила Фінтана. Жорстока реальність та хвороба батька (малярія) пришвидшують повернення до Європи: *«Plus tard, ce soir-là, après le dîner, Fintan alla voir Geoffroy. Geoffroy était dans son lit, en pyjama, pâle et maigre. Il lisait en journal à la lumière de la lampe et pétrole. Fintan vit la marque que les lunettes avaient creusé à la base du nez. Pour la première fois, il pensa qu'il était son père. Non pas un inconnu, un usurpateur, mais son propre père»* [8, с. 237]. Прийняття Жоффруа як батька відбувається на ґрунті відмінності між іншими європейцями-колонізаторами та ним, його позицією.

Фінтан прощається із його африканською батьківщиною: натирання землею свого обличчя символізує причетність до природи Африки, ініціацію у її світ. У день від'їзду Фінтан намагається запам'ятати все, що стало йому рідним: *«C'était une journée très longue, une journée presque sans fin, comme celle qui avait précédé le départ de Maou et de Fintan, à Marseille. Fintan ne voulait pas se reposer. Il voulait tout voir, tout garder, pour les mois, pour les années. Chaque rue de la ville, chaque maison, chaque boutique du marché, des ateliers de tissage, les hangars du Wharf. Il voulait courir pieds*

nus, sans s'arrêter, comme le jour où Bony l'avait emmené jusqu'au bord du vide, sur la grande pierre grise d'où il avait vu le ravin et la vallée de la rivière. Il voulait se souvenir de tout, pour la vie [8, с. 257].

Остання частина роману має назву «Далеко від Онічі». Це наступний етап життя Фінтана після здбуття африканського досвіду. Він порівнює, наскільки відмінний спосіб життя європейців. *«Alors il y avait deux vies. Celle qu'il commençait à vivre dans le collège, dans la salle froide du dortoir, dans les classes avec les autres garçons. Et il y avait ce qu'il voyait quand il fermait les yeux, glissant sur la rivière Omerun. <...> Il faut oublier»* [8, с. 267-268]. У порівнянні із Боні, хлопці підступні та нещирі: *«Il fallait oublier Bony. En collège, les garçons étaient à la fois plus puérils, ils savaient beaucoup, ils étaient pleins de ruse et de méfiance. Ils avaient des visages ingrats»* [8, с. 268].

Далі спостерігаємо у романі часовий ривок, коли у наступному абзаці Фінтан постає вже вчителем, що працює у школі, де навчався: *«C'était il y a longtemps. Maintenant, c'est lui qui est du côté de maître, répétiteur de français et de latin, pour vivre. Jenny est infirmière à l'hôpital de Bristol. Tout le monde dit qu'ils vont se marier»* [8, с. 268]. Він змушений перестати мріяти, приглушити співріки, щоб прижитися у Європі. Фінтан шкодує, що не повернувся назад у Онічу: *«Il aurait fallu ne jamais s'en aller, rester à Onitsha, à Omerun. Ne jamais quitter des yeux l'arbre solitaire au-dessus de la plaine d'herbes, là où son ami l'attendait, là où commençait l'aventure <...> alors il fallait refréner les rêves, les faire rentrer à l'intérieur du corps, ne plus écouter le chant du fleuve, ne plus imaginer de grondements des orages»* [8, с. 269]. Друга паралельна історія змінює наратора: естафету батька-мрійника бере син. Ймовірно, його пошуки продовжить Маріма, до якої звертається Фінтан у другій паралельній історії.

Висновки. Роман «Оніча» постає прикладом фікційного роману із автобіографічною основою, що поглиблює головні теми і проблеми, розпочаті в есеї «Африканець». Твір є пізнавальним для пізнання формування ідентичності Ле Клезіо як персонажа-автора. Поділ роману на чотири частини («Довга подорож», «Оніча», «Аро Чуку», «Далеко від Онічі») відповідає процесу етно-ідентифікації між європейською та африканською етнічними ідентичностями головного персонажа Фінтана. Роман ілюструє проблеми адаптації дитини у відмінному від європейського середовищі; пошук батька задля особистісної ідентифікації. Образ батька вибудовується як протиставлення до образу матері

Мау, завжди присутньої у житті хлопчика, із якою у нього стосунки взаєморозуміння. Звідси важкість адаптації Фінтана показана паралельно із адаптацією Мау, поясненні причини її потреби інтеграції у світ чоловіка Жоффруа Аллена. Процес прийняття відсутньо-присутнього батька відбувається у площині прийняття його цінностей, він постає «іншим» щодо місцевого населення і щодо європейських колонізаторів. На прикладі долі батька вводиться проблема колонізації африканського континенту. Підсумовано, що концепт подорожі-ініціації характерний для творчості Ле Клезіо загалом, як і подолання європоцентризму на шляху до формування мультикультурного простору. Так само і роман «Оніча» вибудовується за зразком ініціаційної подорожі до себе. Вважаємо, що природа африканського континенту виконує функцію розкриття емоційності та природної поведінки дитини. Здобутий африканський досвід стає визначальним у формуванні гібридної етнічної ідентичності Фінтана: визначено тілесність та свободу як головні етно-ідентифікаційні маркери африканського континенту, вказані черевики як атрибут несвободи і європейськості. Визначені наступні топоси дитинства та підлітковості головного персонажа: пароплав «Сурабая» як простір поміж «там» і «тут»; хатина Ібусун для поселенців-

європейців, що ламає стереотип про житло; місто Оніча як місце радості дитинства та паралельно як форпост колонізаторства; саванна й Африка загалом як втілення свободи; Аро Чуку як топос мрії. Вбивство сокола постає як ілюстрація відмінності культур і цінностей Європи та Африки. Проблеми етно-ідентифікації розкриваються на прикладі не тільки Фінтана, а й Мау та Жоффруа. Наголошена супутня проблематика: колонізаторство, пригноблення, поділ на «своїх» та «інших» як за цінностями так і за кольором шкіри, дружба і родинність. Визначені різні наратори (Фінтан та Жоффруа) та різні типи нарації (пласт реальності Фінтана і батька та пласт мрії батька, яку продовжує Фінтан); відзначено важливість для увиразнення проблематики колонізаторства та розриву між мрією та дійсністю історії «Довга подорож», яку пише Фінтан. Отож, ідентичність Фінтана постає як складний конструкт, що формується від дитинства під впливом європейської етнічної ідентичності та африканської як надбаної чи імпліцитно присутньої як факт зачаття на африканській землі; так вона постає як суміш культур та особистого досвіду. У перспективі бачимо порівняльне дослідження роману «Оніча» та есею «Африканець», що розширюватиме проблематику гібридної ідентичності персонажа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кушнір І. Роль батька у формуванні ідентичності Ж. М. Г. Ле Клезіо. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 84. Т. 2. 2025. С. 193–200. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-2-30>
2. Кушнір І. Топоси дитинства: «Африканець» Ж. М. Г. Ле Клезіо. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 36 (75). № 2. Частина 2. 2025. С. 124–131. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.2/19>
3. Савчук Р. Географічні переміщення персонажів у просторі як світопороджувальні маркери можливих світів: семіотичний аспект (на матеріалі роману Ж.М.Г. Ле Клезіо «La Quarataine»). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 2016. Вип. 145. С. 483–488.
4. Каратєєва Г. М. Текстовий концепт-константа подорож: позиція мети (на матеріалі творів Ле Клезіо). *Наукові записки національного університету «Острозька академія»*. Серія Філологічна, 2014. Вип. 48. С. 192–194.
5. Алхімія слова живого. Французький роман 1945–2000 рр.: навчальний посібник / М. Мільнер, М. Доле, Б. Бланкман, А. Рош; Авт.-упоряд. В. І. Фесенко. К.: Промінь. 2005. 257 с.
6. Morgan N. Portrait de famille: L'Africain de J.M.G. Le Clézio *French Studies in Southern Africa*. 2014. Issue 44. Pp. 117–131. URL: <https://journals.co.za/doi/epdf/10.10520/EJC164686>
7. Solé Castells C. Le Clézio et le voyage: entre la terre et l'appel de la mer. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature* ISSN: 2450-4580 (online), 2022. Vol. 46, No 4. Pp. 57–64. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=3669>
8. Le Clézio J. M. G. Onitsha. Paris: Gallimard. 1991. 290 p.

Дата першого надходження рукопису до видання: 07.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025